

JOAN OLIVER I EL TEATRE BREU DE TXÈKHOV*

MIQUEL M. GIBERT

*Grup d'Estudis de Traducció
i Recepció en la Literatura Catalana-UPF*

L'arribada del teatre d'Anton P. Txèkhov (1860-1904) als països occidentals es va produir de manera progressiva, i relativament lenta, des de la mort de l'autor i fins a la Gran Guerra. Després del conflicte, la difusió va ser més ràpida i sistemàtica gràcies de manera especial a les traduccions directes del rus a l'anglès, tant de la narrativa com del teatre, de Constance Clara Garnett, i al francès, també directes del rus, de Denis Roche. En un primer moment el nou poder soviètic va apartar Txèkhov dels escenaris de la URSS en considerar que la seva obra era la conseqüència estètica de plantejaments ideològics profundament burgesos. Però més endavant, en els anys trenta i, sobretot, en els quaranta, es produirà una rectificació, almenys parcial, i la cultura oficial soviètica veurà la possibilitat de recuperar el teatre de Txèkhov des d'una perspectiva moderadament revolucionària.

En el cas de França, el teatre txekhovià va tenir en la companyia encapçalada per Georges i Ludmilla Pitoëff, actors russos ja establerts a París abans de la Revolució Soviètica, un gran instrument de difusió sobre els escenaris del teatre de Txèkhov, que, després, van difondre per tot Europa amb les gires que van fer. D'altra banda, els Pitoëff van traduir al francès peces com *La mouette*, *Oncle Vania* i *La cerisaie*.

* Aquest treball figura entre els realitzats pel Grup d'Estudi de Traducció i Recepció en la Literatura Catalana (TRILCAT), i s'integra en el projecte de recerca FFI2011-26500/FILO, *Traducción, recepción y relaciones entre las literaturas en el ámbito cultural catalán (1939-1975)*, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación. D'altra banda, és la primera part d'una aportació més àmplia que abastarà també les versions oliverianes de les peces llargues de l'autor rus.

En canvi, la introducció del teatre de l'autor rus a Catalunya i Espanya va ser especialment lenta i bastant dispersa, i en realitat la recepció d'aquest teatre no va arribar a la normalitat plena fins als anys setanta del segle passat, tant en els escenaris catalans com espanyols. Sembla que la notícia més antiga de la presència de Txèkhov com a dramaturg a Espanya és de 1920, en què Sadurní Ximénez de Sandoval tradueix directament del rus i publica *El jardín de los cerezos*. Les primeres representacions es van fer a Barcelona, les obres escollides van ser *Las tres hermanas* —26/01/1926— i *El tío Vania* —15/02/1926— i les va escenificar el Teatro Ecléctico, dirigit per Fernando Accame i Ricardo Lahoz. El Teatro Ecléctico, amb l'assessorament d'Alexis A. Markov, membre del Teatre d'Art de Moscou, havia programat en el Teatre Novetats, entre el 19 de gener i el 21 de febrer de 1926, un cicle de peces d'autors russos, entre les quals van figurar les dues esmentades de Txèkhov, traduïdes pels també esmentats Accame i Lahoz (PÉREZ-RASILLA i SORIA 2005: 93).

La primera estrena en català no es va produir fins a l'any següent, el 1927, quan el Teatre Íntim, dirigit per Adrià Gual, posa en escena *El prometatge* —31/03/1927—, en versió d'Alfons Maseras. La primera obra de Txèkhov estrenada a Madrid és la peça *Un duelo* —24/11/1928—, dirigida per Cipriano Rivas Cherif.² El 1929 es publiquen en un volum únic dues peces de Txèkhov que ja eren conegudes en castellà: *El tío Vania* i *Las tres hermanas*. I més endavant, del 28 de febrer al 14 de març de 1932, la Companyia Markof fa dotze representacions, en rus, al Teatro Español de Madrid, entre les quals figura *El jardín dels cirerers* —09/03/1932.³

2. L'estrena madrilenya es va produir en un acte concebut com a homenatge al Teatre d'Art de Moscou, en el trentè aniversari de la fundació i també com a presentació de la companyia El Caracol. Es va iniciar amb una conferència d'Azorín, seguida per l'estrena de *La araña en el espejo* i *Doctor Death de 3 a 5*, dues obres seves que formaven part de la trilogia *Lo invisible*. L'acte va acabar amb la representació de l'obra mencionada de Txèkhov.

3. *Un duelo* va ser present en el repertori de Guerrillas del Teatro (PÉREZ-RASILLA i SORIA 2005: 100).

Gustavo Pérez-Rasilla i Guadalupe Soria creuen que, probablement, la primera peça de Txèkhov representada a tot Espanya després de la guerra civil és *Tío Vaña*⁴ —primavera de 1957—, text traduït per Elisabeth Gate i adaptat per Josefina Sánchez Pedreño per a Dido, Pequeño Teatro, dirigit per Alberto González Vergel (PÉREZ-RASILLA i SORIA 2005: 101). Però això no és exactament així, com tindrem l'oportunitat de veure resseguint les versions oliverianes de l'autor rus.⁵

1. UN PROMETATGE

Un prometatge és la versió catalana de Joan Oliver de la farsa en un acte d'Anton P. Txèkhov titulada en la traducció francesa de Denis Roche *Une demande en mariage* —original rus de 1889. No disposem del text original de la versió d'Oliver⁶ (ТЧЕХОВ 1922: 107-143).

Aquesta mateixa peça, en versió d'Alfons Maseras, havia estat estrenada pel Teatre Íntim el 31/03/1927, durant la temporada que de l'octubre de 1926 al juny de 1927 va dur a terme la companyia, dirigida per Adrià Gual, al Coliseu Pompeia (GALLÉN 1987: 420); (GUAL 1960: 314). Altrament, també una versió de Lina Sitges d'aquesta peça va ser representada pel Lyceum Club, dirigit per Artur Carbonell, el juny de 1936 (FOGUET 1998: 64).⁷

4. Els mateixos Pérez-Rasilla i Soria subratllen la morfologia sorprenent del nom.

5. L'any 1925 Oliver ja va traduir al català contes de Txèkhov, Andreiev i Avertzenko i els va publicar en el *Diari de Sabadell* (BALAGUER 1999, 25).

6. No figura a l'arxiu de l'autor. Tanmateix, a l'Arxiu del Centre de Documentació de l'Institut del Teatre hi ha dipositada una còpia mecanografiada d'*Un prometatge*, sense esmenes autògrafes —21.641-N mec.

7. Al Teatre Studium el 09/06/1936. D'altra banda, com a narrador, Txèkhov era present en el món literari català des de la traducció d'un conte seu per a l'antologia *Contes estrangers*, editada per la Biblioteca d'*El Poble Català* (ДЯКОНОВА i MATEO 2009) [http://www.visat.cat/literatura-universal_catala/cat/autor/38/21/rus/anton-txekhov.html. Consulta: 25/04/2012].

No sabem si la iniciativa de fer una versió d'aquesta primera peça de Txèkhov que Oliver va dur a terme va sortir d'ell mateix o bé d'altres persones que preparaven un homenatge i un comiat discrets, la tardor de 1951, a la llavors jove actriu Montserrat Julió, que, després d'una estada breu a Catalunya, tornava a Xile, on s'havia exiliat amb els seus pares el 1939. Sigui com sigui, Oliver ja s'havia interessat per Txèkhov molts anys abans, poc després que Georges i Ludmilla Pitoeff en donessin a conèixer, com hem vist, el teatre als escenaris francesos. I així trobem a la biblioteca d'Oliver els tres volums del teatre de Txèkhov traduït per Denis Roche els primers anys vint (ТЧÉКHOV, 1922). Tots tres volums porten l'anotació manuscrita «Joan Oliver 1925». A més, a la mateixa biblioteca hi ha un altre volum de traduccions de Txèkhov realitzades per diversos traductors, editat literàriament per André Barsacq i publicat el 1958 (ТЧÉКHOV 1958).

En l'epistolari d'Oliver amb Xavier Benguerel, hi trobem referències abundants a *Un prometatge*. La primera apareix en una carta d'Oliver de l'11/10/1951, en què l'autor diu al corresponsal en parlar de Montserrat Julió:

Ara li preparem amb en Serrahima⁸ i els d'*Ariel*⁹ una sessió on es representarà potser *El prometatge* de Chejov o Txecov (o no sé com c. es diu) i després recitades per ella, naturalment, unes quantes poesies que li triarem. Això tindrà lloc en una casa particular, a base d'una cinquantena de persones (BENGUEREL i OLIVER 1999: 323).

Per tant, cal suposar que per aquestes dates Oliver treballava en una versió, que, després, ell mateix modificaria, tal com veurem.

En la carta del 23/11/1951, fa saber a Benguerel que el dia abans havien acomiadat l'actriu —que tornava a Santiago de Xile— amb la

8. Referència a l'advocat, polític democristià, activista cultural i escriptor Maurici Serrahima (1903-1979).

9. Revista literària i artística que va publicar 23 números entre 1946 i 1951. En van ser fundadors Josep Palau i Fabre, Josep Romeu i Figueras, Miquel Tarradell, Joan Triadú i Frederic-Pau Verrié. Va ser un intent de represa, amb la màxima qualitat, també formal, de la tradició literària i artística catalana gairebé enfonsada per la represió de la postguerra.

sessió dramaticopoètica prevista, que va tenir lloc a casa de Lluís Serrahima,¹⁰ a Sarrià, on va ser estrenada *Un prometatge* —22/11/1951.

La representació va obtenir un gran èxit.¹¹ La Montserrat va agradar molt a tothom: l'obra estava poc assajada i només els quatre que hi intervenien (jo feia d'apuntador amagat rere un paravent, de genolls! Per tal d'evitar que el meu cap sobreixís per dalt!), deia que només els actors¹² i jo ens vam adonar de les falles que hi va haver. La Julió, vestida de noia russa (un vestit magnífic que li van deixar els Serrahima) estava deliciosa, [...] Finalment, l'homenatjada amb un ram de roses (que li vam oferir) al braç va recitar Maragall, Carner i Mestre (que era present)¹³ (BENGUEREL i OLIVER 1999: 332).

En la lletra del 23/12/1951, Oliver comunica a l'amic que prepara una sessió teatral al Teatre CAPSA. La representació «en una nova versió meva —diu— d'aquesta obreta russa [*Un prometatge*] traduïda directament [sic] del francès. Hi he fet una sèrie d'afegitons de la meva collita»¹⁴ (BENGUEREL i OLIVER 1999: 332). I en la carta següent, del 14/01/1952, li dona la data de la representació que també se'n farà al

10. Es tracta de l'advocat Lluís Serrahima i Camín (Sarrià, 1870 - Barcelona, 1951), pare de Maurici Serrahima.

11. Abans ha dit que hi eren presents més de seixanta persones.

12. Eren Montserrat Julió i Joan i Rafael Serrahima, tal com consta al programa de mà de l'acte, que Oliver tramet a Benguerel. L'obra hi és presentada com a «adaptada a l'escena catalana per L. Sitges i J. Oliver». No he pogut identificar el primer dels adaptadors. Tanmateix, crec que l'adaptador únic va ser Joan Oliver i que L. Sitges és un personatge fictici per evitar alguna dificultat administrativa o de censura de cara a l'estrena veritablement pública de la peça. Probablement es tracta de Lina Sitges, que ja va traduir o versionar aquesta peça per al Lyceum Club (FOGUET 1998: 64), i que no fóra més que un heterònim de Joan Oliver.

13. Referència a Carles Riba.

14. Li comunica, igualment, que a la mateixa sessió representaran *Quasi un paradís* «més ben presentada que a Tossa». *Quasi un paradís*, escrita per Oliver amb la col·laboració de Joan Guarro Basté, és un «Passatemp en dos actes i en vers», estrenada a la Sala Rovira de Tossa de Mar el 18/08/1952 per un grup d'estiuejants. Reestrenada a Barcelona al Teatre CAPSA, en sessió única, el 16/02/1952. Va ser publicada a Tossa el 1951 mateix.

Teatre Romea: el 16 de febrer d'aquell any¹⁵ (BENGUEREL i OLIVER 1999: 347-348). I li reitera que ha afegit a la peça «manta cosa de la meva collita». Igualment, li comunica el nom dels actors que representaran *Un prometatge*.¹⁶

La resposta de Benguerel, en la carta del 19/01/1952, és taxativa:

Perdona que et digui que no estic d'acord amb el teu procediment *Prometatge*-Txèkhov. Ni que tampoc no en diguis una «adaptació» malgrat tots els procediments. Crec que cal traduir... i prou! Crec que es pot transigir en adaptar coses «insignificants»: noms de persones i coses que no lliguin amb l'ambient del país en el qual l'obra serà representada. Això em donaria peu a parlar llargament de tu.

I després, Benguerel s'estén en consideracions sobre la tendència de l'amic a no fer un gran esforç. O a fer-lo només rarament (BENGUEREL i OLIVER 1999: 357-358).

La rèplica d'Oliver, en la lletra del 30/01/1952, és, certament, curiosa:

Dius que no estàs d'acord amb les adaptacions. En principi tens raó. Però pensa que en el meu cas es tracta d'una obreta russa traduïda directament del francès. Puc saber per ventura fins on arriba la fidelitat del traductor del qual tradueixo? [...] El que no he fet és anar contra l'esperit de l'obra, ni contra el caràcter dels personatges. Només he afegit pintoresc a la farsa¹⁷ (BENGUEREL i OLIVER 1999: 367).

15. Segurament es tracta d'una confusió d'Oliver, perquè aquesta és la data en què va representar-se al Teatre CAPSA. La representació al Romea tindrà lloc el 28/03/1952.

16. Segons ell, Assumpció Balaguer, Lluís Orduna i Joan Serrat eren els actors triats per a la representació. En canvi, el repartiment de l'estrena al Teatre Romea, que encapçala l'edició de l'obra, és el següent: *Stepan Stepànovitx Txubukov, propietari rural, 65 anys*, Ramon Duran; *Natàlia Stepànovna, la seva filla, 25 anys*, Teresa Cunillé; *Ivan Vassílievitx Lòmov, propietari rural, veí de Txubukov, 35 anys*, J. Vilarrasa (ТХÈКНОВ 1961: 5) D'altra banda, l'edició a què ens acabem de referir dóna, per error, com a data de l'estrena el 06/04/1952.

17. D'altra banda, reconeix que li agrada «més rosegar que devorar. Tinc una mandra còsmica en encarar-me amb una obra pròpia original de certa envergadura.

En la carta del 27-29/03/1952, Oliver comenta a Benguerel l'estrena, el 16 de febrer de 1952,¹⁸ de la seva versió al Teatre CAPSA —juntament amb *Quasi un paradís*—, la qual, segons diu, va ser molt ben acceptada i aplaudida. I hi afegeix que *Destino* havia publicat una crítica en què s'afirmava «que va ser una nit molt superior a les que acostumen a brindar-nos molts professionals» (MARTÍ FARRERAS 1952: 15). Li diu també, al final de la lletra, que la nit anterior —28/03— s'havia estrenat *Un prometatge* al Romea, i tot i que ell va trobar deficiències a la representació, semblava que havia agradat a tothom. Considera que la presentació va ser impecable, però, de vegades, va fallar la dicció i el to. I que, realment, feien falta uns quants assaigs més. Li assegura que està previst de mantenir l'obra en cartell fins a Setmana Santa¹⁹ (BENGUEREL i OLIVER 1999: 376-377).

Per tant, podríem parlar de tres estrenes d'*Un prometatge*: la primera, particular,²⁰ a casa de Lluís Serrahima —22/11/1951—; la segona, en sessió única, al Teatre CAPSA —16/02/1952—, i la tercera, dins la programació de la temporada, al Teatre Romea —28/03/1952.²¹

La primera edició d'*Un prometatge* és inclosa dins *Tres farses russes* (TXÈKHOV 1961: 5-11, OLIVER 1982: 29-43, OLIVER 1989: 263-279).

Sento un descoratjament profund. [...] Fa uns quants anys, estimat Xavier, que em miro la vida amb un descoratjament profund».

18. Amb Maria Alavedra com a *Natàlia Stepànovna*, Joan Alavedra com a *Stepan Stepànovitx Txubukhov* i Joan Guarro Basté com a *Ivan Vassilievitx Lòmov*.

19. S'hi va representar del 28/03 al 23/04/1952. Va compartir escenari amb la reposició d'*Els milions de l'oncle*, de Carles Soldevila. La peça de Soldevila hi va ser reestrenada el 06/02/1952, i representada regularment del 04/03 al 30/04/1952 (GALLÉN 1985: 421).

20. I en una redacció de la versió parcialment diferent de la que serà coneguda després.

21. Posteriorment, l'Agrupació Dramàtica de Barcelona (ADB) reestrenarà *Un prometatge* —en sessió conjunta amb *L'ós* i *Els estralls del tabac*— al Fòrum Vergés, de Barcelona, el 4/05/1959 (COCA 1978: 248).

1.1. Recepció

La premsa s'ocupa d'*Un prometatge* quan aquesta versió d'Oliver es representa al Teatre Romea, «a modo de fin de fiesta», amb motiu de les cinquanta representacions de la comèdia de Carles Soldevila *Els milions de l'oncle*. Li atorga caràcter d'estrena i no fa referència a la representació prèvia del Teatre CAPSA, del mes de febrer. La crítica és unànime a valorar molt positivament, encara que sovint d'una manera superficial, la versió d'Oliver. Josep M. Junyent, en *El Correo Catalán*, li dedica les línies més explícites:

La labor del adaptador merece los mayores elogios. Juan Oliver, exquisito poeta y escritor que se popularizó con el seudónimo de Pere Quart, ha realizado una verdadera labor de recreación. El diálogo tiene una tal gracia y fluidez, el lenguaje es tan vivo y de una riqueza tan extraordinaria que resulta una verdadera delicia escuchar esta farsa y divertirse con tal muestra de humor finísimo, tan apartado del que, desgraciadamente, priva hoy por nuestros escenarios (JUNYENT 1952: 5).

D'altra part, Junyent no deixa de remarcar que el públic va seguir la representació amb un interès molt viu, que la interpretació va ser excel·lent i que el vessant de comediògraf de Txèkhov «es el menos conocido entre nosotros».

En *El Noticiero Universal*, Manuel de Cala assenyala que *Un prometatge* és «una de sus obras [de Txèkhov] más genuinas, de finísimo humor y cálida humanidad», i també indica —erròniament— que «este escritor ruso [...] mundialmente célebre por sus cuentos, novelas y producción escénica es la primera vez que comparece como autor teatral en Barcelona» (CALA 1952: 10).

2. L'ós

Aquesta peça és la versió catalana d'Oliver de la farsa en un acte titulada en la traducció francesa de Denis Roche *L'ours* —original rus

de 1888 (ТХЭ́КHOV 1923: 119-153). No disposem de l'original de la versió.²²

L'epistolari d'Oliver és poc explícit en aquest cas. Només hem trobat una referència a la farsa en la carta del 08/05/1955 adreçada a Josep Ferrater-Mora:

He traduït (directament del francès) una altra comedieta de Txècof [sic]: *L'ós*, que serà representada aviat pels alumnes de la nova escola d'art dramàtic que s'ha constituït fa poc sota el vague i distant patronatge del Grenier de Toulouse, el director del qual, M. Sarrazin, va venir a donar-nos unes lliçons de teatre²³ (FERRATER-MORA 1988: 102).

Efectivament, l'obra va ser estrenada per l'ADB al Palau de Comillas el 20 de juny de 1955. No va tenir ressò a la premsa.²⁴

La peça va ser publicada per primera vegada en la *Miscel·lània 1956* (OLIVER 1956: 137-161).²⁵

22. No figura a l'arxiu d'Oliver.

23. Indubtablement, Oliver fa referència a l'Agrupació Dramàtica de Barcelona. Per a les relacions amb Le Grenier i la visita de Maurice Sarrazin, vegeu COCA 1978: 11-23, 28-34. D'altra banda, *L'ós* —juntament amb *El misàntrop*, en versió d'Oliver— va ser la primera obra proposada per Antoni Mirambell, un dels fundadors de l'ADB, a la companyia (COCA 1978: 18).

24. El repartiment era aquest: *Helena Ivanovna Popova*, jove vídua i propietària rural, Narcisa Toldrà; *Grigori Stepànovitx Smírnov*, propietari rural de mitja edat, Josep Barderi; *Lukà*, criat de la senyora Popova, vell, Manuel Trilla. La direcció era de Pau Garsaball. Els assaigs de l'obra havien començat el febrer (COCA 1978: 22). D'altra part, aquesta era la primera estrena de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona. *L'ós* va formar sessió conjunta amb *L'Apol·lo de Bellac*, de Jean Giradoux, en versió de Rafael Tasis i Marca. L'endemà, dia 21, es va repetir la sessió.

25. També recollida en el quadern *Tres farses russes* (ТХЭ́КHOV 1961: 12-17) i altres aplecs de les versions i les traduccions de Joan Oliver (OLIVER 1982: 15-28, OLIVER 1989: 247-261).

3. *ELS ESTRALLS DEL TABAC*

Aquesta peça és la versió catalana d'Oliver del monòleg de Txèkhov titulat en la traducció francesa de Denis Roche *Les méfaits du tabac* —original rus de 1886 (ТХЭ́КHOV 1925: 207-218). No disposem de l'original de la versió catalana.²⁶ No he trobat informació sobre aquest text en l'epistolari d'Oliver.

Va ser estrenada per l'ADB l'1 de febrer de 1957 al Teatre CAPSA.²⁷

26. No figura a l'arxiu d'Oliver.

27. Rafael Vidal Folch hi feia el paper d'*Ivan Ivànovitx*. Antoni Bachs-Torné n'era l'escenògraf. La direcció va anar a càrrec de Frederic Roda. *Els estralls del tabac* va ser presentada en sessió conjunta amb *Un caprici*, d'Alfred de Musset, i *La noia i els soldats*, de Gino Pugnetti -traduccions de Jordi Sarsanedas.

En una carpeta sense numerar de la Documentació de l'ADB, hi vaig trobar una fitxa d'*Els estralls del tabac* que indica que la traducció és d'Esteve Baixas. Al costat, en llapis i entre signes d'interrogació hi ha el nom de Joan Oliver. D'altra banda, J. Coca, en la fitxa d'estrena que correspon a l'obra, fa constar que l'adaptació és d'Esteve Baixas (COCA 1978: 215). En canvi, indica explícitament que la traducció és de Joan Oliver en la relació d'altres representacions de la peça que va col·locar a la mateixa pàgina. Coca, en la fitxa esmentada, ens fa saber, igualment, que Rafael Vidal Folch encarnà el personatge únic: Ivan Ivànovitx. I aquest és el nom que trobem en la traducció francesa de Denis Roche. Per contra, el personatge de l'única versió oliveriana que coneixem (ТХЭ́КHOV 1982: 61-68, OLIVER 1989: 299-307) és anomenat «senyor Piu-lacs». Així, doncs, es podria arribar a deduir d'aquesta situació que hi ha haver dues versions d'*Els estralls del tabac* o *Els danys del tabac*: una primera, d'Esteve Baixas i una altra de Joan Oliver. Cal considerar, a més, que Oliver no inclou aquest monòleg a *Tres farses russes*, quan és evident que l'any d'aparició d'aquest número dels Quaderns de l'ADB —1961— ja feia temps que n'havia enllestit la versió, cosa que no podem assegurar d'*El cant del cigne* —l'altra de les peces menors de Txèkhov de les quals Oliver va fer una versió que no va ser introduïda a *Tres farses russes*. Altrament, Joan Casas, en el pròleg de *Versions de teatre*, atorga a Esteve Baixas una personalitat diferent a la d'Oliver (CASAS 1989: 15).

Per tal d'aclarir aquestes circumstàncies em vaig adreçar a Frederic Roda (1924-2006), el qual, en carta del 25/05/1992, em deia que «pel meu saber *Els estralls del tabac* va figurar sempre com a versió de Joan Oliver». Per tant, sembla que cal pensar que les dues possibles versions no són més que una, més o menys corregida o revisada. Potser el mateix Jordi Coca ens insinua l'explicació de la presència d'un suposat Esteve Baixas quan, en referir-se a la preparació de l'estrena de *Pigmalió*, també en versió d'Oliver —estrena que es produí el maig del 1957, tres mesos i mig després de la d'*Els estralls...*—, escriu: «Quant a *Pigmalió* hi havia el temor que la censura no autoritzés

La primera edició d'*Els estralls del tabac* —amb el títol *Els danys del tabac*— va aparèixer dins el volum *Teatre de Txèkhov* (OLIVER 1982: 61-68, OLIVER 1989: 299-307).

3. 1. Recepció

El conjunt de la crítica, pel que fa a la labor d'Oliver, va ser tan elogiosa en l'estrena d'*Els estralls del tabac* —la segona de les versions d'Oliver en l'ordre de representació— com ho havia estat en la d'*Un prometatge*. A més, l'estrena d'*Els estralls* se situava en l'àmbit de la programació de l'ADB, cosa que permetia a Josep M. Junyent parlar, en *El Correo Catalán*, de l'universalisme a què contribuïen tant l'ADB com les tres peces breus que van constituir la sessió de l'1 de febrer de 1957 (JUNYENT 1957: 9). El crític fa també un elogi de la interpretació, de l'escenografia i de la direcció de Frederic Roda. D'altra part, afirma que el públic va aplaudir llargament al final de les tres peces. El contingut i el to de la gran majoria de les crítiques és molt semblant al de Junyent (CALA 1957: 16) (M 1957: 11). La visió més afinada de l'estrena ens l'ofereix Celestí Martí Farreras en les pàgines de *Destino*:

El monólogo de Chéjov *Els estralls del tabac*, que debió ser interpretado por José Barderi, lo fue por José Vidal Folch por indisposición del primero. Y el improvisado actor salvó el escollo y estuvo francamente bien. Pero consignemos, sin que ello le reste mérito alguno al intérprete, que la calidad de esa obra maestra le ayudó muchísimo. Ese deshilachado profesor que proyecta hablarnos de los estragos del tabaco y se limita en realidad a brindarnos un grotesco recuento de sus infortu-

el text, especialment a causa de la traducció de Joan Oliver. Es van fer gestions de tota mena i fins i tot Ferran Soldevila va intervenir per a tractar directament l'afer amb un funcionari de la Delegació del Ministeri d'Informació i Turisme, de nom Malagelada, que ja en d'altres ocasions havia respost amb comprensió les peticions de l'ADB» (COCA 1978: 58). I això, en un context en què no estava gens clara la possibilitat d'estrenar obres estrangeres traduïdes al català. D'altra part, cal tenir present també el que he escrit en la nota 10.

nios domésticos y sentimentales, como todos los personajes de Ché-joy, chorrea humanidad por sus cuatro costados, es un ser vivo auténtico y que se hace con la atención del espectador inmediatamente (MARTÍ FARRERAS 1957: 42).

Aquestes línies del crític tenen més valor per contrast amb les objeccions importants que ja ha fet a les peces, a la interpretació i a la direcció que van acompanyar l'estrena d'aquesta versió d'Oliver.

4. *EL CANT DEL CIGNE*

Aquesta peça és la versió catalana d'Oliver de l'obra en un acte de Txèkhov titulada en la traducció francesa de Denis Roche *Le chant du cygne* —original rus de 1886 (ТШЕ́КHOV 1925: 285-302).²⁸ No disposem de l'original de la versió catalana.²⁹

No he trobat referències de la peça —subtitulada *Estudi dramàtic*— en l'epistolari d'Oliver. I desconec si ha estat representada professionalment. Tinc notícia, però, de dues representacions de l'obra, conjuntament amb *Els danys del tabac* i *Tres farses russes*, al Foment Hortenc el dissabte 18 i el diumenge 19 de juny de 1994.³⁰ La primera edició d'aquesta versió va aparèixer dins *Teatre de Txèkhov* (OLIVER 1982: 6-13, OLIVER 1989: 237-246.).

5. *TRES FARSES RUSSES*

El gener de 1969 la Companyia de Teresa Cunillé va portar a l'escenari del Teatre Romea l'espectacle *Tres farses russes*, que recollia dues obres breus de Txèkhov, en versió d'Oliver, ja estrenades per l'ADB els anys cinquanta, i hi afegia *L'aniversari*, una versió encara

28. Comparant les dues traduccions franceses de la biblioteca d'Oliver amb la seva versió catalana es pot deduir que, segurament, Oliver va seguir el text de Denis Roche més que no pas el d'André Barsacq.

29. No figura a l'arxiu d'Oliver.

30. *La Vanguardia* (19/06/1994), p. 58.

no estrenada. Aquesta obra és la versió catalana de la farsa en un acte titulada en la traducció francesa de Denis Roche *L'anniversaire de la fondation* —original rus de 1887 (ТЧЕХОВ 1925: 253-284).³¹ No disposem de l'original de la versió catalana.³² No he trobat tampoc informació sobre aquesta obra en l'epistolari d'Oliver.

Va ser estrenada el 9 de gener de 1969 al Teatre Romea per la companyia de Teresa Cunillé i Jordi Serrat.³³ La primera edició de l'obra és la que figura a *Tres farses russes* (ТХÈХОВ 1961: 18-24, OLIVER 1989: 281-297)

5. 1. Recepció

L'estrena de *Tres farses russes* va comportar l'elogi general —i una mica anodí— a les versions d'Oliver del teatre de Txèkhov que ja s'havia fet tradició en la premsa dels anys cinquanta i seixanta del segle passat. I així dos crítics tan diferents com Celestí Martí Farreras i Antonio Martínez Tomás parlaran d'«una excelente y brillantísima versión catalana» (MARTÍ FARRERAS 1969: 43), el primer, i el segon, d'una traducció que és «suelta, fácil, clara». Martínez Tomás hi afegirà: «Con la prosa de Chéjov hay que jugar limpio. No le van los retorcimientos ni los culteranismos. Pero Juan Oliver lo ha comprendido así y ha dado a cada traducción el tono exacto» (MARTÍNEZ TOMÁS 1969: 24).

31. L'obra que Denis Roche intitulava *L'anniversaire de la fondation* André Barsacq la intitula *Le jubilé* (ТЧЕХОВ 1958: 155-170). Oliver devia fer la seva versió a partir d'aquesta traducció de Denis Roche, perquè segueix més aquest text que no el de Barsacq.

32. No figura a l'arxiu d'Oliver.

33. El repartiment va ser aquest: *Andrei Andreïevitx Xiputxin*, Jordi Serrat; *Tatiana Alexèievna*, Teresa Cunillé; *Kuzmà Nikolàievitx Khirín*, Ferran Parés; *Nastàsia Fiódorovna Mertzútkina*, Concepció Arquimbau. La direcció va anar a càrrec de Francesc Díaz. *L'anniversari* es va representar en sessió conjunta amb *L'ós* i *Un prometatge*. En el text preparat per al programa de mà de la representació, Oliver hi assegurava que l'escenificació de *L'anniversari* significava l'estrena absoluta de l'obra a Catalunya i a tot Espanya.

Ben diferent és, en canvi, la consideració que els diversos crítics atorguen a les tres farses, i en definitiva, al teatre breu de Txèkhov. D'una banda, hi ha els qui resolen la qüestió amb vaguetats més o menys laudatòries: «Las tres farsas son perfectas y descubren esa difícil facilidad que sólo poseen los elegidos para hacer sencillo lo que es sumamente dificultoso» (ARMENTERAS 1969: 14).

De l'altra, els qui amb un recorregut minuciós per les tres farses representades —tan minuciós com permet de fer-lo un article de diari, és clar— analitzen la relació entre la naturalesa dels textos de Txèkhov i la representació concreta a què han assistit:

Espectáculo Anton Chéjov leve, risueño y discretamente realizado en Romea. Espectáculo montado para lucimiento de Teresa Cunillé —en su reaparición en la escena— y de Jordi Serrat, un actor con un oficio aún poco elaborado pero que nos parece guarda grandes posibilidades. Ignoramos si el programa ha sido premeditadamente creado para esto, pero no cabe duda que las tres farsas de Chéjov con personajes de matices tan contrastados, se presta a un ejercicio de divismo que, en sus debidas proporciones, planea sobre toda la representación (BENACH 1969: 29).

També hi ha els qui tenen paraules amables per a la direcció i, sobretot per la interpretació, però se centren en l'intent d'exposar el caràcter veritable del teatre de Txèkhov, sobretot l'humorístic, en aquest cas:

Así, su literatura humorística [incloent-hi les peces breus inicials] tiene un acento piadoso que, en su ironía, bordea la sátira mediante un permanente respeto por la condición humana. Este respeto se resalta precisamente por una de las constantes de la obra de Chéjov: la ausencia de sentencias, Chéjov será siempre un testigo, pero no será nunca un juez. [...] la sonrisa, la ironía, serán para él un pequeño disfraz para no desmayar en el patetismo. [...] Son [*L'aniversari*, *L'ós*, *Un prometatge*] tres obras limpias, simpáticas, ingenuas, divertidas incluso [...]. No diré yo que pertenezcan al gran teatro del escritor ruso, pero sí que son un exponente de las líneas esenciales de su humorismo enternecido, de su conocimiento de la persona, de su delicada crítica de la sociedad de su tiempo.

Altrament, es tracta d'un teatre d'humor que ja queda, segons el crític, una mica llunyà, que no té «las dimensiones que cada día más se exige en los actuales caminos dramáticos, pero sí que es un espectáculo digno en todos sus matices» (MANEGAT 1969:10).

María Luz Morales s'expressa en uns termes valoratius semblants als de Manegat, encara que des d'una posició més nostàlgica: «La estimable Companyia Catalana que encabeza Teresa Cunillé [...] ofereix en el Teatro Romea un «Programa Cómico Chéjov (*Tres farses russes*)» que a mí me parece del mayor interés. Un soplo de aire fresco, ligero, reconfortante, en la atmósfera con frecuencia tan densa de pesimismo y complejos de nuestros escenarios» (MORALES 1969:10).

També hi ha crítics que subratllen, de vegades minimitzant-les, el caràcter de passatemps més o menys poètic de les *Tres farses russes*. I fins i tot hi ha un articulista, Jesús Val, que, a propòsit d'aquestes farses, publica a *Solidaridad Nacional* —uns dels dos diaris del Movimiento que es publicaven llavors a Barcelona; l'altre era *La Prensa*— un comentari realment insòlit per la displicència amb què hi tracta Txèkhov i el seu teatre:

Las piezas elegidas han sido *L'aniversari*, *L'ós* y *Un prometatge*, tres farsas divertidas pertenecientes a un tipo de teatro ya superado sin duda, pero que, de vez en cuando, se puede resucitar porque siempre tendrá su público y, por supuesto, es digno de ser conocido. [...] Se mantiene «el aire Chéjov», un tanto convencional pero obligado, y los actores se mueven con la suficiente soltura como para que este tipo de teatro no se haga pesado, que ya es tarea difícil, porque, ciertamente, el señor Chéjov era bastante «plomo» (VAL 1969: 15).

Tot i que breu, la crítica més interessant va aparèixer a *Serra d'Or*, i la signava Xavier Fàbregas. El crític fa un elogi d'Oliver com a traductor, no solament de Txèkhov, sinó també de Georges B. Shaw, de Labiche i, implícitament altres noms, que, gràcies a l'excel·lent labor d'Oliver, «parlen en català i ho fan amb una naturalitat i una desimboltura absolutes». Però tot seguit, s'encara amb un problema estructural del teatre català de l'època que l'arribada de *Tres farses russes* a l'escenari del Romea fa evident:

El que més dol d'aquesta reposició [en el cas de *L'aniversari*, estrena] de Txèkhov és que hagi estat realitzada com un fet isolat, com un mer recurs per a omplir un buit, i al marge d'un projecte més ampli de programació que ens permetés d'entreveure els propòsits de la Companyia [de Teresa Cunillé]. Això no vol ésser cap retret per a ningú, no podria ésser-ho; però és una prova de la feblesa de les nostres empreses teatrals, supeditades a l'eventualitat immediata, mancades de continuïtat i privades, si us plau per força, de preparar una programació que tingui en consideració no sols els imperatius econòmics sinó també els culturals i els socials, que qualsevol temporada de teatre a les contrades «on diuen que la gent és neta, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç», ha de tenir presents (FÀBREGAS 1969: 57).

6. CONCLUSIONS

Les versions de Joan Oliver de les peces de Txèkhov tenen com a punt de partida l'interès d'Oliver pel dramaturg rus, però és, sobretot, l'ADB la instància que en promourà la continuïtat i la posada en escena, amb la qual cosa es farà efectiva una àmplia integració del teatre de Txèkhov en el món literari i teatral català.

La recepció històrica de les versions d'aquestes peces breus es produeix, sobretot, des de les pàgines de la premsa diària barcelonina dels anys cinquanta i seixanta del segle passat. La qual cosa determina que, d'una banda, el text d'Oliver sigui un element més de la representació, un element al qual s'atorga una importància notable, però en el qual el crític del diari corresponent, atent a molts altres aspectes de la representació, i apressat després, en la redacció d'un article necessàriament breu, no hi pot entrar a fons de cap manera; de l'altra, el prestigi d'Oliver com a escriptor té una repercussió positiva en la valoració que es fa de les versions, encara que de vegades sigui poc més que un judici excel·lent però formulari. Cal tenir present, també, que l'ADB sempre va ser una institució d'aficionats selectes, però aficionats al cap i a la fi. Per tant, una institució potser molt respectada, però marginal respecte al mateix teatre professional i comercial català. I així, sobretot en els anys cinquanta, va atreu-

re una atenció molt relativa per part de la crítica. D'altra banda, *Tres farses russes* va ser un espectacle dut a l'escena per una companyia professional, però no va passar de ser una provatura aïllada i dins de la programació erràtica del Teatre Romea de finals de la dècada dels seixanta. Una conseqüència, entre altres, de tot el que acabo de dir pot ser aquesta: no recordo haver trobat en cap moment de la recepció històrica d'aquestes versions la indicació, textualment inexcusable, que Oliver no traduïa del rus sinó del francès. Segurament ja es donava per suposat. Sigui com sigui i atesa la situació, és evident que no es podia demanar cap reflexió traductològica als crítics que es van ocupar de les versions oliverianes del teatre breu de Txèkhov. També és cert que la premsa diària i la d'informació cultural no són els mitjans més adequats per a dur-la a terme. Però també és indubtable que, tants anys després, ja tenim els instruments que ens calen per a fer-ho i per a fer-ho bé.³⁴

REFERÈNCIES HEMEROGRÀFIQUES

- ARMENTERAS (1969): Antonio de Armenteras, «*L'aniversari, L'ós y Un prometatge*. Tres divertidíssimes farsas de Chéjov, insuperablemente interpretades», *El Noticiero Universal* (09/01/1969), p. 14.
- BENACH (1969): Joan Anton Benach, «Los estrenos. Tres farsas de Anton Txekhov», *El Correo Catalán* (12/01/1969), p. 29.
- CALA (1952): Manuel de Cala, «La de ayer fue una intensa jornada teatral. Romea: *Un prometatge*», *El Noticiero Universal* (29/03/1952), p. 10.
- CALA (1957): Manuel de Cala, «En el Teatro C.A.P.S.A.: La Agrupación Dramática de Barcelona, celebró su segunda sesión del presente curso», *El Noticiero Universal* (2/02/1957), p. 16.
- FÀBREGAS (1969): Xavier Fàbregas, «Crònica de les estrenes. *Tres farses russes*», *Serra d'Or*, núm. 113 (febrer), p. 57.
- JUNYENT (1952): Josep M. Junyent, «Romea. *Un prometatge*. Adaptación de Juan Oliver de una obra de Antón Tchécov», *El Correo Catalán* (29/03/1952), p. 5.

34. Vull agrair a l'amic Miquel Saumell l'ajut generós que m'ha prestat en la investigació recollida en aquest treball.

- JUNYENT (1957): Josep M. Junyent, «En el Teatro C.A.P.S.A. Las representaciones teatrales de la Agrupación Dramática de Barcelona», *El Correo Catalán* (3/02/1957), p. 9.
- M (1957): «Tres obras en un acto en la CAPSA», *Solidaridad Nacional* (5/02/1957), p. 11.
- MANEGAT (1969): Julio Manegat, «En el Romea. Pálido, humorístico y lejano Chejov... », *El Noticiero Universal* (10/01/1969), p. 28.
- MARTÍ FARRERAS (1952): Celestí Martí Farreras, «Escenario», *Destino*, núm. 765 (5 abril), p. 20.
- MARTÍ FARRERAS (1957): Celestí Martí Farreras, «El teatro. Musset, Chejov y Gino Pugnetti», *Destino*, núm. 1018 (9 febrer), p. 42.
- MARTÍ FARRERAS (1969): Celestí Martí Farreras, «Tres farses russes en el Romea», *Destino*, núm. 1633 (18 gener), p. 43.
- MARTÍNEZ TOMÁS (1969): Antonio Martínez Tomás, «Teatro Romea. Tres farses russes de Anton Chejov, en versión catalana», *La Vanguardia* (11/01/1969), p. 24.
- MORALES (1966): María Luz Morales, «Palacio de la Música. Representaciones de *Les tres germanes* de Anton Chejov, en versión de Juan Oliver, por el «Teatre Experimental Català» del C. A. de Sant Lluç», *Diario de Barcelona* (5/04/1966), p. 22.
- MORALES (1969): María Luz Morales, «Teatro Romea. La compañía de Teresa Cunillé, presentó *Tres farses russes* de Tchejov, en versión catalana de Joan Oliver», *Diario de Barcelona* (10/01/1969), p. 24.
- VAL (1969): Jesús Val, «Tres piezas cortas, de Chejov, en el “Romea”», dins *Solidaridad Nacional* (10/01/1969), p. 15.
- VILÀ I FOLCH (1979a): Joaquim Vilà i Folch, «Les ales de la gavina», *Avui* (7/04/1979), p. 21.
- VILÀ I FOLCH (1979b): Joaquim Vilà i Folch, «Dues notes sobre tres muntatges de Txèkhov», *Serra d'Or*, núm. 238-239 (juliol-agost 1979), p. 25.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BALAGUER (1999): Josep M. Balaguer, «La prosa de Joan Oliver», dins: *Centenari de Joan Oliver/ Pere Quart*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 25-31
- BENGUEREL; OLIVER (1999): Xavier Benguerel, Joan Oliver, *Epistolari*, ed. de Lluís Busquets i Grabulosa, Barcelona: Proa.
- COCA (1978): Jordi Coca, *L'Agrupació Dramàtica de Barcelona: intent de*

- teatre nacional català, 1955-1963*, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions 62.
- DYAKONOVA; MATEO (2009): Xènia Dyakonova, José Mateos, «Anton Txèkhov», *Visat (Revista digital de literatura i traducció del PEN català)*, núm. 7 (abril) [<http://www.visat.cat/literatura-universal-catala/cat/autor/38/21/rus/anton-txekhov.html>]. Consulta: 25/04/2012].
- FOGUET (1998): Francesc Foguet, «El teatre amateur català en temps de guerra i revolució (1936-1939)», *Els Marges*, núm. 62 (desembre), p. 7-40.
- GALLÉN (1985): Enric Gallén, *El teatre a la ciutat de Barcelona durant el règim franquista, 1939-1954*, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions 62.
- GALLÉN (1987): Enric Gallén, «El teatre», dins: Martí de Riquer, Antoni Comas, Joaquim Molas: *Història de la literatura catalana*, 8, Barcelona: Ariel.
- GUAL (1960): Adrià Gual, *Mitja vida de teatre*, Barcelona: Aedos.
- OLIVER (1956): Joan Oliver, «L'ós. Farsa en un acte per Antón Txècof», dins: *Miscelània 1956*, Barcelona: Aymà.
- OLIVER (1982): Joan Oliver, *Teatre de Txèkhov*, Barcelona: Aymà.
- OLIVER (1989): Joan Oliver, *Versions de teatre*, Barcelona: Proa.
- OLIVER; FERRATER-MORA (1988): Joan Oliver, Josep Ferrater-Mora, *Joc de cartes: 1948-1984*, ed. d'Antoni Turull, Barcelona: Edicions 62.
- PÉREZ-RASILLA; SORIA (2005): Eduardo Pérez-Rasilla, Guadalupe Soria, «El teatro de Chéjov en España. Una historia que transcurrió despacio», *ADE Teatro (Revista de la Asociación de Directores de Escena de España)*, núm. 104 (gener-març), p. 91-105.
- TCHÉKHOV (1922): Antone Tchékhev, *Théâtre I*, Trad. de Denis Roche, París: Librairie Plon [Conté: *L'oncle Vania, Une demande en mariage, La cerisaie*].
- TCHÉKHOV (1923): Antone Tchékhev, *Théâtre II*, Trad. de Denis Roche, París: Librairie Plon [Conté: *La mouette, L'ours, Trois soeurs*. Duu l'annotació «Joan Oliver 1925»].
- TCHÉKHOV (1925): Antone Tchékhev, *Théâtre III*. Trad. de Denis Roche. París: Librairie Plon, s. d. [Conté: *Ivanov, Sur la grand'route, Le tragique malgré lui, Les méfaits du tabac, Une noce, L'anniversaire de la fondation, Le chant du cygne*. Duu l'annotació «Joan Oliver 1925»].
- TCHÉKHOV (1958): A. P. Tchékhev, *Théâtre*, Préface d'André Barsacq, París: Éditions Denoël [Conté: *Le chant du cygne*, texte français d'André Barsacq; *Ivanov*, texte français d'Antoine Vitez; *L'ours, Une demande en mariage, Le tragédien malgré lui, La noce, Le jubilé, Les méfaits du tabac*, six pièces en un acte, texte français d'André Barsacq; *La mouette*, version

française de Georges et Ludmilla Pitoëff; *Oncle Vania*, versions française de Georges et Ludmilla Pitoëff et Pierre-Jean Jouve; *La cerisaie*, version française de Georges et Ludmilla Pitoëff. Duu l'annotació manuscrita «Joan Oliver 1958»].

ТХÈКХОФ (1961): Anton P. Тхèkhof, *Tres farses russes*, adaptació de Joan Oliver, Barcelona: Joaquim Horta.